

ORSZÁGH PÉTER

„Azért tértem vissza, mert el sem akartam menni!”
(Beszélgetés Szócs Gézával)

A 17-18. században született az a gondolat, mely szerint az ember annyiban ismerhet meg valamit, amennyiben azt maga alkotta. Ebből kiindulva – elvileg – a matematikát könnyebben felfoghatjuk, mint például az elektromosságot. A történelemmel más a helyzet, ugyanis semmi sem érthető meg előttte és utánja nélkül, márpedig bizonyos korokban sokan kerültek történelmi helyzetek sodrába - akár előzetes tapasztalások nélkül is -, s arra kényszerültek, hogy magatartást válasszanak maguknak akkor is, ha a történet nem árult el magáról többet, mint amit az egyoldalú média közvetített. Egy történelmi esemény szemtanúinak hitelességét az korlátozza, hogy jelen voltak, hogy akár az esemény alakítói voltak, éppen ezért oly nehéz a közelmúltat helyesen megítélnünk. A rendszerváltás bonyolult fordulatai, viszonyai és viszonylatai között segített eligazodni ez a beszélgetés, mely Szócs Gézával készült.

Mi az ön foglalkozása?

Ha úrlapot vagy hasonló nyomtatványt kell kitöltenem, ahol a polgári foglalkozásomat kell beírnom, azt szoktam odaírni, hogy hírlapíró. Ha tévés szereplések alkalmával megkérdezik, hogy mit írjanak a nevem alá: politikus, író vagy szerkesztő, akkor azt szoktam kérni, hogy írják oda, hogy költő. Talán a foga-

lom tartalmát illetően ez áll a legközelebb a valósághoz, amit a „költő” szóval kapcsolatban gondolunk közmegegyezés alapján.

Miben látja annak az okát, hogy a rendszerváltás óta egyre kevesebb író vállal politikai szerepet?

Ennek két oka van. Az egyik az, hogy akik egy rendszerváltást vagy bármely fordulatot, forradalmat megvalósítanak, nem alkalmasak az adott ország kormányzására. Más képességekre és személyiségekre van szükség a változások előidézéséhez, és másra a változások utáni viszonyok konszolidálásához, menedzseléséhez. Ezt a történelemből tudjuk, és ez újra és újra beigazolódik. A másik ok az, hogy a humán értelmiségi emberfajta a legtöbb esetben nem rendelkezik azokkal a bürokrata típusú, menedzser típusú erényekkel, kválitásokkal, amelyek a kormányzáshoz szükségesek. Mindkét dolognak látványos példája az, ami a Szabad Demokraták Szövetségével történt Magyarországon. Az SZDSZ a rendszerváltó erő nimbuszával jelent meg a '90 utáni magyar politikai életben sok olyan értelmiségivel - íróval, költővel, szociológussal, filmsessel -, akik tevékeny szerepet, sokszor jelentős kockázatot vállaltak a megelőző években. Ha innen nézzük, akkor érthetetlen, hogy miért vált az SZDSZ egy mára nem létező tényezővé, amikor ily-

en intellektuális potenciál, erkölcsi és politikai tőke állt a rendelkezésére. A folyamat magyarázata, a válasz abban van, hogy az SZDSZ az értelmiségiektől volt erős, nem a politikusoktól. Amikor a politikusok elkezdtek politizálni, párt-politikát folytatni, azonnal megjelent a feszültség a párt politikusai és az értelmiségi holdudvara között. A holdudvaron azt a politikai erőt szoktuk érteni, amely többé-kevésbé közelről, többé-kevésbé intenzíven támogató erőt, egyéb elfoglaltságú értelmiségieket vagy üzletembereket jelent. Jelen esetben az történt, hogy a politikusok a rájuk jellemző göggel jelezték ennek a holdudvarnak, hogy ne szóljanak bele a politikába, mert nem az ő mesterségük, és nem jól csinálják. Egyébként ez többnyire igaz is. Ugyanakkor el kell mondanunk azt, hogy ezekben a politikai mesterkedésekben képzetlen írók és költők, a maguk ösztönös erkölcsi érzékénél fogva, sokkal világosabban látták át a politikai helyzetet, a döntéseket és a lehetséges konzekvenciákat is. Például 1994-ben, amikor az SZDSZ koalícióra lépett a kommunista utódpárttal, a Magyar Szocialista Párttal, ezt a lépést nem a profi, hanem az amatőr politikusok ellenítették, akik – ma már tudjuk, hogy az idő nekik adott igazat – világosan látták a helyzetet, azt hogy nem szabad koalícióra lépniük az MSZP-vel, mert ez a párt felszívódásához, beolvadásához vezet majd, ahonnan már nincs visszaút. Kiderült az, hogy nem lehet valaki politikus és például író egyszerre. Az SZDSZ példájánál maradva: Kiss János nem tu-

dott egyszerre politikus és filozófus maradni, ezért kimaradt a politikából, mint Tamás Gáspár Miklós is. Eörsi István kilépett az SZDSZ-ből, Petri György is hátat fordított a pártpolitikának. Az elmúlt évtizedek politikai tapasztalata megerősíti azt a feltevést, hogy majdnem lehetetlen párhuzamosan két hivatásnak eleget tenni azonos felelősségérzettel és komolysággal. Kivételek vannak, de minket most nem a kivételek érdekelnek. A kettő nem kompatibilis, csak forradalom előtt és alatt, ez igaz minden keleti államra.

Mivel foglalkozott '79/'80-ban Bécsben?

A bécsi kalandomnak volt formális és lényegi része. Amikor a Herder-ösztöndíjat megkaptam, akkor a fehér hollónál is ritkább volt, hogy egy induló költő – akkor még csak háromkötetes voltam – megfordulhasson nyugaton. Romániában a kommunista táboron belül is csak kétévenként lehetett, igen hosszadalmas tortúrát követően, útlevelhez jutni, amivel csak Bulgáriába, Lengyelországba vagy Magyarországra lehetett menni. Példátlan volt, hogy valaki egy évet nyugaton töltsön, és onnan vissza is jöjjön. Akkor fontos ismereteket kellett magamba szívnom, és azokat a kapcsolatokat kellett fölépítenem, amelyek a teljesen izolált erdélyi kultúra és a nyugat között egészen addig nem léteztek. Egy egyszemélyes hídfőként kellett elképzelnem magam, aki elmegy, tanul és lát, majd hazajön és hozza azokat az ismereteket, amelyekkel gazdagabb lett.

Sütő András jelölése döntő volt abban, hogy én Bécsben tanulhattam. Amikor kiutaztam, a népképzelet úgy döntött, hogy nem fogok hazajönni, ugyanis annyira hülye nem lehetek, hogy nem élek az emigráció lehetőségével. Bécsben igyekeztem minden meghívásnak eleget tenni, mivel nyilvántartottak a nyugati magyar emigráns központokban, műhelyekben. Így ellátogathattam Svájcba, Franciaországba, Németországba, még az Egyesült Államokba is. Mindenhová mint költőt hívtak meg, a költői esteken keresztül olyan művészekkel és (nemcsak emigráns) politikusokkal ismerkedhettem meg, akiktől gazdag anyagot gyűjthettem arról, hogy a világ egy másik részén hogyan ítélik meg az erdélyi magyar problémákat. A szó szerinti misszióm az volt, hogy a Bécsi Filmművészeti Főiskolán, ami akkor sem volt egy neves intézmény, megtanuljam a filmrendezéssel kapcsolatos alapismereteket. Amikor úgy döntöttem, hogy hallgatóként engem a bécsi főiskola érdekel, akkor abban a téves hiszemben voltam, hogy azon a főiskolán tanít Szőts István filmrendező is – az Emberek a havason rendezője –, aki addigra sajnos már nyugdíjba ment. Amikorra én elkezdtem oda járni, addigra az oktatás nagyon alacsony szintre süllyedt. Elavult műszaki ismeretet oktattak, amely egy filmrendező mesterségbeli tudásához hozzá tudott tenni, de a művészi értelemben vett fejlődéséhez aligha. Nem véletlen, hogy azóta sem hallottunk erről a bécsi műhelyről. Az ember mindig és mindenhol tanul, de

ennek az iskolának alig volt szerepe az általam készített filmek megírásában, illetve a mesterségbeli képességeim megszerzésében. Azt tapasztaltam, hogy az én túlon túl szürrealista, olykor a normális logikán túlmutató elképzeléseim nem nyerték el a nagyon közép-európai, nagyon pedáns, nagyon átlátható logikai struktúrákban gondolkodó tanárok tetszését.

Hogyan teltek a második emigráció évei?

1986 augusztusában el kellett hagynom Erdélyt, és akkor úgy gondoltam, hogy az NSZK-ba fogok költözni. Nem sokkal azelőtt az NSZK felajánlotta nekem a politikai menedékjogot, ezen kívül olvastam, beszéltem és írtam németül. Fontos szempont volt, hogy az az ország még viszonylag közel volt a magyar univerzumhoz, nem akartam nagyon eltávolodni sem Magyarországtól, sem Erdélytől. Németországban sok barátom, ismerősöm volt, jó kapcsolatot építettem ki sok kiváló ottani emberrel, akiknek a megléte és a hívása is arra ösztönzött, hogy oda menjek. Történt azonban egy furcsaság is. Azt a hírt kaptam Habsburg Ottótól, hogy az erdélyi németiségért és az erdélyi nemzetiségekért tettem annyit, hogy minden további nélkül megkaphatom a német állampolgárságot. Ezek az érdemek nem voltak elválaszthatóak az Erdélyben élő németektől. Akkor óriási fontossága volt annak, ha az embernek volt nyugati állampolgársága, mert felbecsülhetetlen védeltséget jelentett. A német állampol-

gárságomhoz elő kellett volna keresnem azokat az őseimet, akiket németként tartottak számon. Sokan beszéltek a családomban németül, de senki sem németként határozta meg magát. Úgy éreztem, hogy nem is akarok annak a révén német állampolgár lenni, hogy a származásom német, hanem vegyék figyelembe, hogy a német jogokért és a német szempontból is fontos értékekért szót emeltem akkor, amikor ezt nem sokan tették meg. Nem kezdtem német ősokeket gyártani magamnak. Ebben az időben Svájc is felajánlotta a politikai menedékjogot, így végül Svájcban telepedtem le. A svájci állampolgárságot a mai napig nehéz megszerezni, rövid ideig Zürichben, majd Genfben éltem. Kapcsolatépítésként, ismeretszerzésként határozható meg az ottani tevékenységem, akkor már néhány kötetem megjelent az Egyesült Államokban, de lefordították a műveimet más országokban is. Előadói körutat tervezett a kiadó, ezért lehetetlen lett volna olyan állást betöltenem, amely egy helyhez kötött volna. Részben a svájci állam által megítélt anyagi támogatásból, részben az előadások jogdíjából, az újságírói munkából élünk a családommal. Elég sokat dolgoztam rádióadóknak, de írásaim jelentek meg olvasott, nagy példányszámú napilapokban is. 1988 őszén lehetőség kínálkozott arra, hogy Magyarországon a Szabad Európa Rádió irodát nyisson, ezt éppen én vettem fel. Ennek az irodának a létrehozásával és működtetésével engem bíztak meg. Az első komoly szakmai teljesítményünk az volt, hogy a Hősök

teréről és a 301-es parcella mellől egész nap közvetítettük Nagy Imre és mártírtársainak újratemetését 1989 nyarán. Addig elképzelhetetlen volt, hogy a Szabad Európa Rádió – a rendszer számára a legfőbb ideológiai ellenség – országon belülről közvetítsen egyenesben olyasmit, ami egészen addig tabu volt. Ez a tény önmagában akkora csapás volt a fennálló államrendnek, amit nem is tudott kiheverni. Akkor még nem voltam magyar állampolgár, svájci útlevelemmel dolgoztam a rádiónál.

Miért tért vissza?

Azért tértem vissza, mert el sem akartam menni. Amint megváltoztak a viszonyok, jöttem. Természetesen hívtak is, hangsúlyozták, hogy itthon van rám szükség. Az RMDSZ-nek olyan vezetőkre volt szüksége, akik nem működtek együtt a megelőző rendszerrel és rendelkeznek tapasztalattal a diplomácia terén. Így lettem az RMDSZ főtitkára és kolozsvári szenátora.

Prágai Tamás szövegdémonnak neveszi önt az egyik tanulmányában. Ön szerint mitől ilyen jók a Szócs szövegek?

Bármely irodalmi alkotás kétféleképpen lehet újszerű, kétféleképpen ragadható meg. A gondolati vagy tudattartalmi, illetve a nyelvi megközelítésben. Vannak olyan szerzők, akik forradalmasították a költészetet és az irodalmat a mentális strukturáltság és artikuláltság szempontjából. Ezek azok, akik felrobbantották azokat a toposzokat,

modelleket és szabványokat, melyek mentén a műalkotást korábban elképzeltük. Mások a gondolkodásnak talán nem forradalmárai, de nyelvi megújítói igen. Klasszikus tartalmakat ragadnak meg újszerű, még ki nem próbált nyelvi fordulatok, képek segítségével. A kérdésben volt egy állítás is: hogy jók a Szöcs szövegek. Az, hogy mi jó és mi nem, az utókor fogja eldönteni, de nem vagyok biztos abban, hogy az utókor jó bíró. Kétségtelen, hogy a későbbi nemzedékek véleménye az, amit döntőnek tartunk, és amit elfogadunk, de olykor az utókor igazságtalanul ítél. A kérdés az, hogy egy alkotó és az alkotás mennyi időn keresztül képes megszólító erővel közölni valamit. Ne feledjük, hogy mindig megvan az a kockázat, ha valami jól működik, azt mások is megtanulják és lestrapálják. Például Petőfi Sándor jelentős költő volt, mert új hangot ütött meg, de a mából visszanézve Petőfi közbeszédbeli nyelvi valóságát nem tudjuk átélni. Abban nagyon rezonált Petőfi hangja is. Vörösmarty magasabb költői nyelven szólalt meg, Petőfinél a közvetlenség figyelhető meg. Ezt a közvetlenséget nemzedékek eltanulták és utánózták, és ma alig tudjuk, hogy mitől volt Petőfi olyan nagy költő, hiszen sokan szólaltak meg ugyanabban a regiszterben, csak hogy ezek utólag írtak így. A magam részéről csak azt mondhatom, hogy örülnék, ha minél több embert minél több ideig megérintene az, amit leírtam, ezeket hívószónak éreznék, és felismernék azokat az állításokat és kérdéseket,

melyek bennem is megmozdítottak valamit intellektuálisan és emocionálisan is.

Kiket tekint példaképének Szöcs Géza?

Vannak szerzők, akik az életművük által olyan erővel szólaltak meg bennem, hogy az hatással volt/van/lesz egész életemre. Sorsot meghatározó teljesítmény például Széchenyi Istváné, akinek az életműve a legimponálóbbnak tekinthető az újkori magyar történelemben. Ha ellentéppárokban gondolkodunk, akkor Kossuth egyaránt nagy példakép számomra, a bölcs és a forradalmár Kossuth is. A Dunai Konföderációt tervező, a kis-ázsiai alkotmánytervezetet összeállító, a Kasszandra levelet megíró Kossuth Lajos. Költőként legintenzívebben Weöres Sándor, íróként pedig Szentkuthy Miklós - Prae című regénye – és Hamvas Béla hatottak rám. Ide sorolhatnám még Jókai Mór: A jövő század regénye című könyvét is, de akkor bele kéne kezdenem egy hosszú felsorolásba. Ezek a művek és alkotók a legfontosabbak, ezek változtatták meg a képzeletimet, a fogalmimat a világról.

